

DISFUNKSIONAL OILA MUHITIDA VOYAGA YETAYOTGAN O‘SMIRLARDA IJTIMOIIY MOSLASHUV MUAMMOSINING IJTIMOIIY-PSIXOLOGIK XUSUSIYATLARI

Rustamova Go‘zal Xolmuhammad qizi

Namangan davlat pedagogika instituti Pedagogika va psixologiya kafedrası o‘qituvchisi

DOI: <https://doi.org/10.5281/zenodo.22719504>

Annotatsiya: Mazkur maqolada oilaviy muammolarning yosh avlod kelajagiga, ijtimoiylashuviga salbiy ta‘siri ko‘rib chiqiladi. Agar bola disfunktsional oilada yashasa, u shaxsni to‘g‘ri shakllantirishning asosiy omili bo‘lgan -hissiy qulaylik va ota-onalar bilan muloqotdan mahrum bo‘ladi. Noto‘g‘ri xatti-harakatlar, nosog‘lom ahloqiy muhitga ega ota-onalar bolaning hissiy va psixologik sohasiga salbiy ta‘sir ko‘rsatadi va natijada deviant xulqli bolalar shakllanadi.

Abstract: This article examines the negative impact of family problems on the future, socialization of the next generation. If a child lives in a dysfunctional family, he is deprived of emotional comfort and communication with parents, which is the main factor in the correct formation of personality. Improper behavior, parents with an unhealthy moral environment negatively affect the emotional and psychological sphere of the child, and as a result, children with deviant behavior are formed

Аннотация: В данной статье рассматривается негативное влияние семейных проблем на будущее, социализацию подрастающего поколения. Если ребенок живет в неблагополучной семье, ему будет не хватать эмоционального комфорта и общения с родителями, что является основным фактором правильного формирования личности. Неправильное поведение, родители с нездоровой нравственной средой негативно сказываются на эмоционально-психологической сфере ребенка, и в результате формируются дети с девиантным поведением

Kalit so‘zlar: oila, moslashish, qarovsizlik, uysizlik, xavf guruhlari, deviantlik, ijtimoiy nochor oilalar, “ko‘cha bolalari”.

Ключевые слова: семья, адаптация, безнадзорность, бездомность, группы риска, девиантность, социально неблагополучные семьи, “беспризорные дети”.

Keywords: family, adaptation, neglect, homelessness, risk groups, deviancy, socially disadvantaged families, “street children”.

KIRISH

Har qanday jamiyatning muvaffaqiyatli rivojlanishi bolalar soni, ularning jismoniy va ruhiy salomatliklari, shuningdek ularning ma‘lumot darajasi hamda axloqiy me‘yorlarga rioya qilishi bilan belgilanadi. Insoniyat paydo bo‘lgan paytdan boshlab odamlar jamoalar, klanlar, qabilalarga birlashishga intildilar, natijada hayotni saqlab qolish uchun bilim, ko‘nikma va malakalarni avloddan avlodga yetkazish imkoniyatiga ega bo‘lishdi. Bu hayotning madaniyatli tuzilishi – “Oila” deb nomlangan “jamiyat hujayrasini” tashkil etdi. Oila, qadim zamonlardan beri olimlar tomonidan har doim diqqat markazida bo‘lgan.

“Har qanday inson uchun muhim va muqaddas qadriyat — bu uning oilasidir. Sog‘lom va mustahkam oila — davlat tayanchi va jamiyatning asosiy bo‘g‘inidir. Kattaga hurmat, kichikka izzat, odamiylik, mehr-oqibat, ona Vatanga muhabbat va sadoqat kabi olijanob fazilatlar avvalo oilada qaror topadi”, — deb ta‘kidlaydi davlatimiz rahbari Shavkat Mirziyoyev.

Shu o‘rinda G.L.Kastorskiyning tadqiqotlariga tayanadigan bo‘lsak, bolalar jinoyatchiligining sababi ota-onalarning axloqiy pozitsiyasi va ularning turmush tarzi bilan bog‘liq bo‘lgan oilaviy muammolardir. Agar bola ijtimoiy xavfli vaziyatga tushib qolgan oilada yashasa, ijtimoiy adaptatsiya jarayoni ortda qoladi, ba‘zida esa umuman shakllanmay qolishi mumkin. Bolaning nosog‘lom va zo‘ravonlik hukm suradigan oilada uzoq vaqt yashashi bolada empatiyani kamaytirish-boshqalarni tushunish va ularga hamdard bo‘lish qobiliyati yo‘qotishga olib keladi.

Agressivlik, voyaga yetmaganlar tomonidan huquqbuzarliklar sonining ko‘payishi, bolalarning aqliy shikastlanishi oiladagi muammolarning natijasidir. Bunday oilalarning bolalari uchun ijtimoiylashuvning buzilishi xarakterlidir- ya‘ni yangi sharoitlarga moslashishning murakkabligi yoki adaptatsiyaning umuman yo‘qligi. Bolaning ma‘naviy o‘sishi va normal aqliy rivojlanishi uchun qulay sharoitlar faqat manfaatlar, qadriyatlarni o‘zaro hurmat qilishga asoslangan oilada yaratilishi mumkin,

Izohli lug‘atlarda ijtimoiy moslashuv deganda shaxs yoki ijtimoiy guruhning ijtimoiy muhit bilan o‘zaro munosabatlari tushuniladi; ushbu kontseptsiya sotsializatsiya jarayonida atrof-muhit normalari va

qadriyatlarini o'zlashtirishni, shuningdek, faoliyatning yangi shartlari va maqsadlariga muvofiq muhitni o'zgartirish, o'zgartirishni o'z ichiga oladi.

“Ijtimoiy moslashuv” tushunchasini aniqlashda turli xil qarashlar mavjud. Ushbu kontseptsianing mazmunini aniqlashda asosiy tushuncha to'g'ridan-to'g'ri moslashish jarayonining mohiyatidir, ya'ni o'zgaruvchan atrof-muhit sharoitlariga uyg'un moslashish orqali insonning omon qolish muammosi. Sotsiologik ma'lumotnomada "ijtimoiy moslashuv" tushunchasining ta'rifi shaxs yoki guruh tomonidan u uchun yangi bo'lgan ijtimoiy muhitning faol rivojlanishi sifatida qaraladi. Ijtimoiy moslashuv jarayonining mohiyatini aniqlashga yaqin yondashuvlar psixologiyada ham kuzatiladi. V.P.Zinchenko, B.G.Meshcheryakova “ijtimoiy moslashuv shaxsning ijtimoiy muhit sharoitlariga faol moslashishi jarayoni” deb ta'rif berib o'tishgan.

“Ijtimoiy ish nazariyasi, tarixi va metodikasi” kitobida P.D.Pavlenok moslashuv haqida shaxsni ijtimoiy, ta'limiy, kasbiy muhitga kiritish va integratsiyalashuvining dastlabki bosqichi sifatida gapiradi. Moslashuvning asosiy vazifasi nisbatan barqaror atrof-muhit shart-sharoitlarini o'zlashtirish, qabul qilingan ijtimoiy xulq-atvor, harakat usullaridan foydalangan holda takrorlanadigan, tipik muammolarni hal qilishdir. Shuning uchun adaptiv jarayonlarning mohiyatini, ularning mexanizmini tushunish ijtimoiy moslashuv muammolarini hal qilishda zaruriy shartdir.

Birlashgan Millatlar tashkilotining statistik ma'lumotlariga ko'ra, dunyoda aqliy va jismoniy rivojlanishida nuqsoni bo'lgan 400 milliondan ortiq odam bor, ularning asosiy qismi bolalardir. Ular ko'pincha shafqatsiz bo'lgan jamoaga, jamiyatga moslashishga majbur. Ko'pgina bolalar sotsializatsiya, ta'lim olishda qiyinchiliklarga duch kelishadi. Ular ko'pincha yolg'izlikni, begonalikni his qilishadi.

Sovet psixologi L.S.Vigotskiyning so'zlariga ko'ra, maxsus bolalarni jamiyatga integratsiyalashuvdagi qiyinchiliklar nogironligi bilan bog'liq emas. Asosiy sabab — bu bolaning jamiyat bilan aloqasini buzadigan "ijtimoiy dislokatsiya". Vaziyatni to'g'irlash bolalarning turli xil ijtimoiy rollarni, ularning mohiyatini, funktsiyalarini o'zlashtirishi va hayotda olingan tajribadan foydalanishiga yordam beradi. Kanadalik psixolog A.Banduraning fikricha, bola ilk yosh davrlaridagi shaxsiy muvaffaqiyatlari o'zining boshqalar kutayotgandek tutishiga tayyorligiga bog'liq. U ota-onasi kutayotgandek va unga qoniqish keltiradigan harakatlarni amalga oshirib, boshqalarnikidek harakatlanishni boshlaydi. Bola o'zi uchun ideal inson qilib o'zgalarni emas ota-onasini ideal inson sifatida ko'rishi kerak.

Bolalarning ijtimoiy moslashuvida ota-onalar asosiy rol o'ynaydi. Oilada bolaga eng oddiy qoidalar va normalar, birinchi navbatda, ibtidoiy tilda ("yaxshi" nima, "yomon" nima), kognitiv hikoyalar va o'yinlardan foydalangan holda tushuntiriladi. Oila muhim institut bo'lib, uning doirasida farovonlik va osoyishtalik inson rivojlanishi uchun juda muhimdir.

Sotsializatsiya – bu bolaning ma'lum bir natijaga-moslashishga qaratilgan ijtimoiy tajribani o'zlashtirish jarayoni. Ijtimoiylashuv jarayonlari natijasida bola madaniyatli, bilimli va odobli odamga aylanadi. Ammo kattalarning sotsializatsiyasi bolaning sotsializatsiyasi bilan bir xil bo'ladi, deb aytish mumkin emas, chunki bolalar ko'pincha erta sotsializatsiya deb ataladi. Bu ko'plab normalar, qoidalar va qadriyatlar bolalarga ularni yaxshiroq va tushunarli o'zlashtirish uchun o'ynoqi tarzda tushuntirilishi bilan tavsiflanadi.

Xulosa. Asrlar davomida shakllangan insoniy qadriyatlardan bir bo'lgan, oilani va uning tarbiyasi asoslarini, jamiyatni tutib turuvchi kuchlardan biri sifatida baholashimiz mumkin. Har bir oilada esa o'ziga xos tarbiyaviy va milliy mentalitetga asoslangan yuksak an'analar shakllangan. Ammo ba'zi oilalarda muammolar vujudga kelishining asosiy sababi, oila tarbiyasidagi xato va kamchiliklar tufayli yuzaga keladi. Bunday xato va kamchiliklardan xalos bo'lish uchun oila pedagogikasi va psixologiyasini har bir inson o'rganib chiqishi foydadan holi bo'lmaydi. Oila tarbiyasi asrlash osha sayqallanib kelgan kuchli an'analar tarixiy va ijtimoiy jihatdan mustahkam bilim asosida vujudga keladi. Bundan kelib chiqib aytish mumkinki, haddan tashqari qattiq qo'llik qilmasdan yaxshi yo'l bilan tushuntirsa va bu ish noto'g'ri ekanligini ta'kidlasa, bola boshqa bu ishni takrorlamaydi. O'zbek xalqi juda ham bolajon xalq bo'lib, bolaning tarbiyasiga alohida e'tibor qaratadi, o'qib bilim olishi uchun keng imkoniyatlar yaratilganiga guvoh bo'lishimiz mumkin. Kelajak avlodni barkamol avlod bo'lib ulg'ayishida oila muhiti, ota-onalarning pedagogik-psixologik bilimlarini yetarli bo'lishi muhim ahamiyat kasb etadi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. Урунтаева Г.А. Детская психология. - М.: «Академия», 2010. -С. 36.
2. Olimjonovna, R. Z. (2024). EMOTIONAL INTELLEKT BOLAJAK MUTAXASSISLARNING MUHIM XUSUSIYATI SIFATIDA. SAMARALI TA'LIM VA BARQAROR INNOVATSIYALAR JURNALI , 2 (4), 185-192

3. E. G‘oziyev. Ontogenez psixologiyasi/darslik /.Tosbkent:”NIF MSH”, 2020, 288 bet.
4. Rivojlanish psixologiyasi. Pedagogik psixologiya [Matn] : darslik / Z.T. Nishanova va boshq. — Toshkent: « O ‘zbekiston faylasuflari milliy jamiyati» nashriyoti, 2018. — 600
5. Rustamova, G. Z. X. Q., & Mahamadjonova, D. N. Q. (2026). Shaxsning shakllanishiga ta’sir etuvchi omillar. Science and Education, 7(3), 372-376.
6. Gozal Rustamova: Rustamova, G., & Rakhmatullayeva, Z. (2026, January). THE INTERRELATIONSHIP BETWEEN APPEARANCE AND SELF-ATTITUDE DURING ADOLESCENCE. In Claritas Conference Platform (No. 1, pp. 26-29).
7. Gozal Rustamova: Rustamova, G. K. Q., & Sharipova, E. Z. A. Q. (2026, February). THE IMPACT OF ATTENTION AND MEMORY ON LEARNING EFFECTIVENESS. In Claritas Conference Platform (No. 2, pp. 51-54).